

Vztah matky a dcery

- **Komunikační problémy**
- **Zbytečná traumata**
- **Rady rodičům**
- **Jak o vztah pečovat**
- **Nadměrná očekávání**
- **Důvody jednání**

Tomáš Novák

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

Motto:

„Pocit ošklivého káčátka mě pronásleduje celý život. Je to mindrák, který získáte, když vám rodiče říkají, že jste k ničemu. Pak už není problém si k tomu přidat, že jste ještě ošklivá...“

(Yvonne Přenosilová, zpěvačka a novinářka, v rozhovoru pro MFDnes, několik dní před svými šedesátými narozeninami)

Matka, 80 let: Kde jsi byla?

Dcera, 60 let: Vzala jsem vnuky a byli jsme se koupat na přehradě.

Matka: To jste nemohli jít někam blíž?

(Náhodně zaslechnutý rozhovor)

PhDr. Tomáš Novák

VZTAH MATKY A DCERY

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 3318. publikaci

Odpovědná redaktorka Jana Jandovská K.
Jazyková úprava Tomáš Vyrčil
Sazba a zlom Radek Vokál
Návrh a realizace obálky Martina Bártová
Počet stran 136
Vydání 1., 2008

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2008
Cover Photo © profimedia.cz

ISBN 978-80-247-2076-0 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-7631-6 (elektronická verze ve formátu PDF)

© Grada Publishing, a.s. 2012

Obsah

ÚVODEM	9
1. I STRES JE RELATIVNÍ	11
Matka a dcera – jak se to (ne)rýmuje aneb Nebyla babička nechtěně těhotná?	11
Kořeny postojů k druhým lidem	14
2. ÚSEKY ČASTÝCH NEHOD	21
Test: Ach ty jsi úžasná!!!	22
My o voze a on, že zchromila kozu	27
3. KOMUNIKAČNÍ ROZCVIČKA	35
Na co již „velká děvčata“ vzpomínají?	37
Mohou se čtyři životní pozice rovnat dvěma?	39
Scénář tragédie nebo komedie?	41
4. KOMUNIKAČNÍ ROZCVIČKA PRO POKROČILÉ	43
Skryté významy, skryté programy	44
Dvojná vazba	46
Okovy tradice	47
1+1=3	47
Nejlepší obrana je útok	48
Alergie	48
Bulvár	49
Testování	49
Nadměrná očekávání	50
Špatná smlouva z pomyslné pojišťovny	51
Na kom jiném než na tobě...	52
Jekyll a Hyde	52
Nepřiznaná rivalita	53
Sexismus	53

Kulturní a sociální odlišnosti	54
Předsudky	54
Titanic jde ke dnu	55
System Zavřel	55
Vztahová konstelace	56
Vztahový terorismus	57
Co vám matka sdělí, když vám něco sdělí	59
Koktejl hrůzy	60
Soukromí	61
5. MŮJ VZOR I VZDOR – MATKA A JÁ	63
Případ otrávené bonboniéry	63
Odpovědnost za štěstí druhých	68
Otevřený dopis	71
Chci být jiná, ale...	74
Týrání, o němž se nemluví	78
Kauza dům	81
Test: Vy a vaše matka	85
Test: Vaše matka pod drobnohledem	88
Test: Znáte svoji matku?	89
Test: Jsou v poslední době vaše vztahy s matkou plné stresu?	91
Test: Vzpomínky na maminku	93
Test: Jaký je váš vztah k matce?	95
Test: Jak vás vychovávala matka a jak vychováváte své děti vy?	97
6. CO TO JE, KDYŽ SE ŘEKNE AMBIVALENCE	99
Schizogeneze – nemoc nebo věda?	101
Mýtus nejlepších kamarádek	102
Bez závazků je, ale...	104
Pro pravdu se lidé nejvíce zlobí...	105
Idea štafetové pomoci	106
Nejen dlužník, ale i věřitel. A co s tím?	108
Test: Štafetová pomoc nebo sociální kontrola?	109
Model zdravé a nezdravé rodiny	110

7. PŘÍLIŠ VELKÁ TRÁPENÍ	117
8. CO S TÍM?	121
Retrotest sociální opory	122
První pomoc v realitě dneška	123
Bez přijetí zodpovědnosti to nepůjde	130
ZÁVĚR – PONĚKUD OSOBNÍ	133
Závěrečná rada	133
PŘEČTĚTE SI	135

Úvodem

Vztah mezi matkou a dcerou lze popsat různě. Třeba podobně jako ve filmu. „*Jenomže nikdy nevím, jestli to je drama, melodram, konverzačka kamarádek nebo komedie,*“ konstatovala nedávno jedna z klientek rodinné poradny. Otázal jsem se, zda se nelze orientovat podle toho, do kterého žánru by dotyčná zařadila vlastní život. Odpověděla bez zaváhání: „*Nikdy nevím, jestli to je drama, melodram, konverzačka kamarádek nebo komedie.*“

I v takové odpovědi lze hledat vysvětlení. Vztah matky a dcery určuje jejich život a jejich život určuje jejich vztah. Úzká propojenost a vzájemné ovlivňování se dějí na pozadí podobné genetické výbavy. Ani velmi seriózní dámy harmonických osobnostních rysů nemusejí mít, a tudíž ani nemohou předávat, obdobně kvalitní genetickou výbavu. Klientům v poradně říkám, že každý máme mezi předky nějakého toho „šilného Piera“, seržanta císaře Napoleona nebo snad šikovatele Fritze z bitvy u Sadové, který též nebyl vzořově harmonickou osobností. Nebo že by to byl Ivan, voják maršála Malinovského? Nejnovějšími výzkumy DNA potvrzují, že ne nadarmo žijeme na „křížovatce kultur“. Naše genetická výbava má něco ze Slovanů, Románů, Germánů, Ugrofinů ba i z Jihokavkazanů. Dále, a to říkám zcela vážně, je v ní k nalezení špetka genů Severoafričanů. A romský otisk se najde i v DNA blondýny. Při tomto mixu se nelze divit překvapením, v nichž genetická výbava poněkud modifikuje pověstnou kindrestube – dobré vychování. Čím víc se genetická výbava liší od průměru, tím menší má výchova vliv.

Snad díky psychoanalýze a atraktivitě Oidipovského komplexu se častěji než téma „matka a dcera“ probírá téma „matka a syn“. Nebo jde o jeden z projevů genderové nespravedlivosti? Nevím. Pokud se klientek zeptám, kdo je nejvíc ovlivnil, bývá zdaleka nejčastější odpovědí matka. Čím je klientka mladší, tím je obdobná odpověď častější. Obecně vzato matka a dcera znamenají jedna pro druhou zdroj opory, solidarity, souznění a dost často i soužení.

O nesnázích s tchyněmi již byly napsány mnohé stati, veselé i smutné. O tom, jaké má trampoty se svou matkou docela průměrná česká žena středního věku, se na veřejnosti spíše mlčí. Výzkumy veřejného mínění na druhé straně očekávají, že to bude právě dcera, kdo se o matku bude starat, až bude pomoc potřebovat.

U věkové skupiny žen mladšího středního a středního věku je ovšem zakázka „pomozte mi řešit mé problémy s matkou“ v rodinné poradně jedna z častějších. Problematických manželů a manželek včetně mimomanželských frejů je na tapetě víc. Matky, z nichž si dcery zoufají, co do četnosti brzy následují.

Rozvedení otcové, marně bojující o své děti mnohdy hovoří o recidivě matriarchátu. Mýlí se. Ještě poměrně nedávno a hodně dlouho předtím neměly ženy jak v manželství, tak i ve výchově dětí mnoho pravomocí. V případě rozchodu rodičů přejímal zodpovědnost za děti otec. V 19. století vznikl v USA pojem „presumpce útlého věku dětství“. Při rozvodu byly děti do čtyř let dočasně svěřovány matkám. Poté je dostal do péče otec.

Význam mateřství rehabilitoval jako jeden z prvních Sigmund Freud. A to přesto, že mnozí či spíše mnohé ho vnímali jako mužského šovinistu. Mateřskou roli považuje za jedinečnou, nezměnitelně ustanovenou po celou dobu života. „Je to první a nejmocnější objekt lásky a prototyp pozdějších vztahů lásky...“

Tato publikace se zaměří na vztah dospělé dcery a matky. Těžiště knihy spočívá v rozhovorech se ženami (mladšího) středního věku. Zdaleka ne se vším, co řekly, souhlasím. Na druhé straně se necítím oprávněn jejich projev kritizovat. Zásadně se vyhýbám pouze projevům, jež bylo možno označit za hysteroidní, účelově podbarvené. S klientkami nehraji slovní hru „kdo za to může“ ani „XY může za všechno“.

Snažím se také vyhnout hře typu: „To je hrozné, vidíte...“. Lamentovat nepomůže.

I stres je relativní

1

Konstatování „vyjít s vlastní matkou, to přece nemůže být pro dceru žádný problém“ je výrok do jisté míry srovnatelný s tvrzením „létat pod kopulí cirkusového stanu nemůže být pro artistu žádný problém“. Problém to skutečně není, pokud je vše v pořádku a dotyční ovládají svůj part. Jinak mohou nastat závažné nesnáze. V často publikovaných žebříčcích stresových událostí obdařených body, které zrcadlí míru zátěže (např. Holme a Rahe), najdeme uveden „konflikt s tchánem, tchyní, zetěm, snachou“ ohodnocený 29 body (pro srovnání na rozvrat manželství je určeno 65 bodů a riziko zhroucení je výrazné při celkové hodnotě stresorů 300 bodů). Nicméně konflikt s těmito příbuznými je obecně považován za něco, co se stává, lidově řečeno, i v nejlepších rodinách. Konflikt s rodiči takto tolerován a různými anekdotami bagatelizován ovšem není. Navíc je zde, a to nejen pro věřící, tlak vyplývající z Desatera – „cti otce svého i matku svou“. V neposlední řadě se partneři sporu znají od narození, znají tedy také svá citlivá místa, na něž mohou zapůsobit nebo dokonce zaútočit. Spory tohoto typu jsou proto neobyčejně náročné. Riziko přetrvávajícího napětí po nich je taktéž značné. Je to opravdový kus těžkého a obtížně řešitelného života.

Matka a dcera – jak se to (ne)rýmuje aneb Nebyla babička nechtěně těhotná?

Traduje se, že největším úskalím ve vztahu matky a dcery je puberta. Moje poradenská zkušenost to nepotvrzuje. V pubertě vymezené od jedenácti do patnácti let nebývají nesnáze neřešitelné. Jistě, rozdílné názory na oblékání, cigarety, kosmetiku, návštěvu diskoték, hodinu návratu domů, účes tu bývají. I přesvědčení, že pravý opak toho, co chce matka, je „in“ a její názory jsou beznadějně „out“... to vše jaksi patří k věci. V každém případě se lze nadít toho, že dívka z problémů vyroste. Navíc již klasik Miloslav Skořepa v knize

Puberta (Praha, 1928) připouští, že v období dozrávání není člověk „úplně mravně příčetný“. Přesto na další vývoj hledí s optimismem a bez obav z obecné, potažmo trvalé „nepříčetnosti“.

Tato kniha se pubertou nezabývá. Nezabývá se ani následujícím obdobím adolescence. Inspirovaly mě k ní dospělé mladé ženy, i ty, které již prošly brnou středního věku, a jejich matky. Na úvod a jednoznačně nutno zdůraznit, že jde přinejmenším v zásadě o dobré dcery a dobré matky. O mnohých by se z určitého pohledu dalo hovořit jako o velmi dobrých matkách i dcerách. Vesměs se mají rády, leckdy dokonce velmi rády. Jen se do projevu této emoce občas vloudí chybička.

Druhá strana je zohledněna málo. Ne, že bych o tento hlas neměl zájem, leč je to technicky nemožné. Spolupráce s matkami je obtížná. Jsou sice ochotny sdělit svůj názor, ale bagatelizují nebo se usilovně a zbytečně brání. Stále se vracejí k tomu, jak své dcery milují a co vše pro ně učinily. To je pravda a nikdo, ba ani jejich utrápené a s nimi rozvaděné dcery, to nepopírá. Je ale těžko pochopitelné, že matky, které by vesměs za své dcery i dýchaly, je zároveň dokáží psychicky zraňovat ve velmi citlivých sférách. Proč? Někdy zde hraje roli nevalná tradice. Jednají nápodobou, podobně jak to poznaly doma. Podnětem k takovému jednání může být i podceňování se a pocit „sama sebe nemám ráda“. Pak stačí nemilovat třeba i nejbližšího bližního svého podle sebe samého. Podivně se může projevovat i tzv. opičí láska. Matka, která by, jak již bylo uvedeno, pro dceru dýchala, může provozovat i tzv. lásku dusící.

V problémech obvykle nejde o lásku, ale o transformaci jejích projevů a změny vztahu přicházející s věkem. V mnoha ženách zůstává i v době zralosti přítomno Dítě – malé děvčátko občas maminku trochu provokující a častěji toužící po jejím obdivu nebo alespoň schválení a citové podpoře. Maminka ale reaguje jinak. Problémy zde mohou být velmi závažné.

Slavné je zjištění Johna Bowlbyho, psychoanalytika, který byl pověřen Světovou zdravotnickou organizací studiem výchovných neúspěchů u dětí žijících v důsledku válečných událostí v dětských domovech. Z jeho zprávy z roku 1951 mimo jiné vyplynulo: „Vztah dítěte k matce je za běžných okolností nej důležitějším vztahem.“

Vidím a slyším pohlednou, schopnou ženu, která v životě již ledacos dokázala a ničím vážným se neprovinila. Tato po všech stránkách úspěšná dáma má sebedůvěru ve psí. Připadá si k ničemu. Stačí jen tůknout do oblasti životní historie a objeví se řetěz vzpomínek plných ambivalencí vůči matce. To, co slychám o přístupu matek dotyčných žen k dcerám, připomíná hlazení do vyhlazení. Myslí to určitě dobře, starají se, nepostrádají obětavost. Jen sebedůvěru potomka a alespoň špetku asertivity vyhladily.

Leckdy je dokonce i onoho hlazení minimum. Sebedůvěra je odstraněna se vším všudy křikem, výčitkami, mentorováním.

Nízká sebedůvěra připomíná vysoký krevní tlak. Na první pohled není znát, ale může zabít partnerský vztah. Žena se stává na partnerovi závislá, očekává, že její pocit nedostačivosti dotyčný pochopí a upraví něžnou dominancí. Muž má obvykle dost co dělat sám sebou. Chybí mu patřičná empatie a ideální konstelace drsné něžnosti. Vlastně ani dost dobře nechápe, co se po něm chce. V pomyslné rovnici je na jedné straně pocit nedostatečného pochopení a na druhé dojem, že se neví, co se po mě chce, a protějšek nedá pokoj, pokud to nedostane. Výsledek bývá podrážděná úzkost, hostilita, agrese. Oboustranná. Její kořeny bývají ve vztazích výchozí rodiny.

Občas mluvívám s matkami, jejichž dcery mají výše zmíněné problémy. Nic proti nim nemám. Naopak. Spojuje nás určité generační souznění. Přesto za jejich slovy o lásce, zodpovědnosti, plnění povinností, za výroky, jež by se na první poslech daly přímo „tesat do kamene“, vidím řadu neurotických příznaků. Sklon k užívání frází. Zdůrazňování obecných pravd, bez ohledu na kontext a souvislosti. Velká závislost na souhlasu a přijetí druhých lidí. Tj. snaha zalíbit se málem každému. Ta je spojená s pocitem, že každý nás může kritizovat a uškodit nám. Chybí asertivní schopnost snést konflikt, formovat jasně názor a zejména dát jasně najevo, co si přeji. Tyhle dámy jakoby neznají nebo alespoň nechťejí znát jednu ze základních asertivních pouček: „Ptát se můžeš na vše. Jen musíš snést jak odpověď kladnou, tak i zápornou.“ Z hlediska vyrovnávání se s odpovědí jsou obě výše zmíněné varianty stejně cenné. Pod zdánlivě jednoznačně kladným postojem k řádu a pořádku vidím touhu po závislosti dcery. K tomu se přidruží i úzkost jako reakce na potenciálně všude číhající nebezpečí. Tyto ženy vesměs prožily dobu „teroru domovnic“. Časy, kdy se špatný posudek od domovního důvěrníka málem rovnal pravo-

mocnému rozsudku soudu o občanské nespolehlivosti. Úzkost přes všechny racionalizace, popření a vyhýbání se reálnému hodnocení přetrvává dlouho. Brání uvolněnému nadhledu, inhibuje aktivitu i dobré slovo. Úzkost vyvolává také zlost. To pak není k výbušným afektům daleko. Na koho jiného takový afekt zaměřit než na člověka, který je osobnostně velmi blízko, na „krev své krve“.

Vždyť ani s „vlastní krví“, tj. sama se sebou, není dotyčná spokojena. A navíc klon se nemůže úspěšně bránit. Výbušný afekt je jako požár o žních. Snadno se vymyká kontrole. Padají silná a ještě silnější slova. Úzkost prochází všemi vztahy. Takto postižená matka zoufale potřebuje lásku druhých. Sama ji v zásadě ani nedokáže dát. Nemá dosti úcty ani k sobě samé. Jak by ji mohla mít ke svému „zhmotnělému sebeobrazu“ v podobě dospívajícího a dospělého dítěte? Ulpívá na něm, nechce jej pustit ze svého vlivu. Trochu pohrdá a trochu i závidí. Objevuje se žárlivost, požadavek bezpodmínečné lásky.

Kde a jak ji vzít? V citové nouzi může přistoupit k emocionálnímu vydírání, k vyvolávání pocitů viny a povinnosti. I touha po moci zaměřená na své dospělé dítě je neurotická – nepramení ze síly, ale ze slabosti. K tomu se někdy přidává poněkud neurotická soutěživost s tendencí dávat sebe sama za příklad. Vztahová destrukce na sebe nedá dlouho čekat. Vznikají pocity viny a jsou popírány a projikovány do druhých lidí. Někdo to všechno musel přece zavinit!

Vzniká paradoxní rozpor mezi pocity viny a vlastní bezvýznamností na jedné straně a velkými požadavky kladenými na dceru. Dotyčná třeba často mluví o pokoře, ale produkuje jen její karikaturu. To vede k naprostému odmítání i oprávněné kritiky ze strany dcery. Zato ohledy jsou vyžadovány maximální měrou.

Kořeny postojů k druhým lidem

Říká se, že matka vede k člověku, otec k lidem. Psychoanalýze vděčíme za poněkud komplexnější pohled.

Margareta S. Mahlerová je významná psychoanalytička. Velkou pozornost věnovala raným fázím vývoje dítěte. Ukázala, že již v této rané době lze hledat kořeny pozdějších mezilidských vztahů každého člověka. Její pojetí má význam i pro pochopení vztahů matky a dcery. Uváděné pořadí obou dam není náhodné, ani určené tím, že matka je starší. Matka si ledačco, co ji ovlivňuje, přináší od babičky. Tak působí na dceru a vyvolává u ní určité reakce, které zpětně ovlivňují i její chování. U dospělého to působí jako dávno zapomenuté, odreagované, a tudíž i bezvýznamné. Leč není tomu tak. Důsledky mohou hrát velmi aktuální roli. Vývoj postupuje dle tzv. vývojových stupňů. Začíná jako:

■ **Normální autistická fáze**

První dva měsíce svého života není dítě ještě schopno odlišit sebe od matky nebo od jiné pečující osoby. Žije ve světě skládajícího se z pocitů libosti a nelibosti. I když kdož ví, jak to přesně je. Někteří autoři prvky aktivní živé komunikace s mateřsky blízkou osobou a patřičnou odezvou nacházejí prakticky hned po narození. Některé (staro)nové formy porodu i následná péče prý dítě patřičně probudí na samém začátkužití.

Matka chrání dítě před negativními stavy jak svoji fyzickou péčí, tak také schopností se do stavu dítěte vcítit. Tj. dobře dešifrovat, co je potřeba, a nabídnout, co je právě požadováno. Právě zde, na samém začátku bytí, jsou kořeny mnoha našich nálad, stavů, postojů.

■ **Symbiotická fáze**

V době mezi druhým až pátým měsícem života dítě ještě nerozlišuje mezi sebou a matkou. Žije s ní v jakési prožitkové symbióze. Začíná se zaměřovat na kontakt a kdo jiný mu jej zprostředkuje než matka, tedy dobrá matka. Pečující matka, zdroj libosti vede k pozdější osobnostní vyrovnanosti. Díky ní dítě zvládne pozdější úzkosti. Samozřejmě, matka tak pozitivní být nemusí. Z různých důvodů, třeba i pod vlivem různých koncepcí propagujících, že dítě se má nechat pořádně plakat. Prý jen tak se mu dobře vyvíjejí plíce. Výsledky mohou být děsivé. Ani ne tak pro plíce, jako pro psychiku.

Málo citlivá matka neposkytuje dítěti to, co je třeba. Vystaví je tak „zaplavující úzkostí“. Dítě ji samo nezvládne a bývá jí poznamenáno na celý další život. Matka formuje jak „hardware“, tak i „software“. Tedy jak nezbytnou fyzickou péči nutnou k přežití, tak i psychickou podporu vývoje osobnosti. Fyzická péče zajišťuje samotnou existenci. Psychická pohoda usnadňuje fyzický rozvoj.

■ **Fáze separace – individualizace, diferenciacie, dějství první**

Trvá zhruba do 10 měsíců věku. Jde vlastně o psychologický start jedince. Na konci tohoto období by dítě mělo odlišovat obě osoby – já a ty. Tj. již nevnímá sebe a matku jako jeden celek, ale jako dvě odlišné bytosti. Vyžaduje to mimo jiné patřičný rozvoj řeči, myšlení, paměti atd. Jako by se objevovaly dva procesy. Jeden – vnímání toho, že matka je „někdo jiný než já“ – a druhý – psychické sebeodlišení, separace. Snad by se daly shrnout do slov – „vím, že jsi a já také jsem“.

■ **Dějství druhé trvající zhruba do 18 měsíců – období „zdravého“ narcismu**

Kdyby se dítě co do velikosti a hmotnosti vyvíjelo tak rychle, jako po početí ještě v těle matky a v prvních měsících po narození, dosáhlo by poměrně brzy po narození rozměrů zeměkoule. Z tohoto úhlu pohledu je třeba vnímat naivní, magickou víru v sebe, pocity grandiozity, omnipotence a idealizace já potažmo i narcismus daného věkového období. Velmi volně by to bylo možno česky charakterizovat slovy: Jsem nejlepší, dokážu všechno možné i nemožné, zvládnou vše, co se mi namane, kochám se sám sebou. V danou chvíli a pro určitý čas to je na místě.

Pro přesnější pochopení a časové vymezení oné chvíle by se dalo použít rčení z anekdoty: „Je to dobré, ale víckrát to nevařte.“ V tuto chvíli to „uvařeno“ je, jde o „pokrm“ důležitý, z hlediska vývoje osobnosti i výživný. Zůstaneme-li v kulinářské terminologii, potřebuje dochutit a okořenit. Nezbytnou ingrediencí jsou určité reakce matky či jiné osoby, jež o něj převážně pečují. Dítě vyžaduje potvrzení pozitivního pocitu, a to od nejbližšího člověka, který ho miluje a je jím i milován. Takový rodič má plně akceptovat jeho potřeby, plnit je, nekárat za ně. Jednat, jako by byl

jeho součástí. Dospělý by měl zvolit střední cestu. Přehnaný tlak na emancipaci je riskantní, byť zdánlivě plně podporující snažení dítěte. Neméně problematický je opak. Tj. stav, kdy je kladně posilována aktivita závislá na matce. V obou případech mívá dítě problémy. V prvním případě můžeme v dospělosti očekávat návaly úzkosti. V druhém případě hrozí obava ze ztráty podpory matky doprovázená nadměrnou vazbou na ní. Stav lze možná nazvat „mamánkovstvím“. Zde bývají psychické kořeny tzv. mama hotelu. Tj. zneužívání mateřské péče v dospělosti. To vše je ještě hodně daleko.

Dítě roste, prožívá svoji separaci od matky a znovu se k ní upne. Nastává nové období.

■ Fáze nového sblížení do tří let

Termín „nové sblížení“ není zcela přesný. Možná by situaci spíše vystihla poněkud kostrbatá formulace „nově modifikovaného důrazu na sblížení“. Dítě nemusí být s matkou stále. Důležité je, aby matka byla dostupná tehdy, když po ní zatouží. Musí se ujistit, že je možné být oddělen a přesto mít matku k dispozici. Musí vědět, že nepřítomnost blízké osoby ještě neznamená ztrátu. Takto uklidněno může dítě vyrazit do světa plně autonomních jedinců.

Pohled na tyto rané fáze vývoje dítěte jako rezervoáru emocionálního vývoje doplňuje psycholog Donald W. Winnicott (1896–1971). Ten používal velmi obrazné, snad až pohádkové, leč inspirující termíny. Ty pak podával formou jakéhosi příběhu. Namátkou z jeho koncepce vybírám důležitý termín **dosta-tečně dobrá matka**. Příběh, který se k termínu hodí, není zcela určitě povídáním o tom, že dotyčná má doma vzorně uklizeno, žehlí pleny a ke křtu má nádherně vyšívaný povijan. D. W. Winnicott hovoří o tom, že stabilita či nestabilita osobnosti a charakter vztahů dítěte k matce se odvíjí od okamžiku prvních kojení. Dítě k tomuto aktu přistupuje jako k něčemu, co samo stvořilo a co by mohlo být báječné. Neví vlastně přesněji, co chce, ale „nedá pokoj, dokud to nedostane“. Vytváří si tak magickou kontrolu vnější reality. Jeho potřeba realitu jakoby zázračně přizpůsobuje patřičnému efektu.

To, že přímo magický stav kontroly a ovládnutí reality nastává, je samozřejmě důsledkem jednání a biologických dispozic dobré matky. Nejde jen o samotný fakt výživy kojením. Jde o vše, co matka „nekomunikovatelným dialogem“ spojeným s kojením sděluje o sobě a o světě. Svým psychickým stavem tak předává dítěti určité poselství. Nejde o žádný zázrak. Dítě ji vnímá, samozřejmě včetně negativního ladění, jako součást sebe. Bez dostatečně dobré matky se nedostaví zážitek později nazývaný štěstím, opravdovostí a celostí já. Stav oddání se bez stresu. Úzkost (potlačovaná zlost, nespokojenost, napětí) u matky znemožňuje zažít dítěti patřičnou relaxaci. Ke spánku dojde až s vyčerpáním. Takové podmínky jsou pro vznik a fixaci úzkostných pocitů jako dělané. I v této souvislosti lze vzpomenout na to, co významný pediatr Otakar Teyschl nazval „pozůstatky fašismu při výchově“. Tj. nadměrný důraz na řád a přesné časové odstupy při kojení a neempatický odstup mezi blízkými lidmi a dítětem.

Zhruba ve třetím roce života dítě vnímá druhé lidi jako již zcela separované, celistvé osoby. Kolem pátého roku dochází obrazně řečeno k úklidu vzpomínek. Odborně se stav nazývá primární vytěsnění. Některé vzpomínky na zážitky, vztahy a stavy se jakoby opouzdřují a potlačují. Aktuálně nepůsobí. Do jisté míry to lze přirovnat k úklidu. Spíše než opravdu generální úklid je to srovnatelné se stylem uklízení „šup, šup“, nepořádek odsunout někam, kde nebude vidět.

Pudový vývoj se dočasně uzavírá zhruba v pěti letech, aby se znovu hlásil o slovo v čase puberty. V tomto směru nastává čas latence. V pubertě se ovšem znovu objeví úzkosti z výše zmíněného předlatentního období. Potřeba vlídné a řádné matky samozřejmě nemizí. V pubertě bude prožívána ještě intenzivněji než před ní. Zbytky nespokojenosti, nedostatky, traumata, nesplněná přání, nedorozumění, mnohé z toho, co se nestalo, ale stát se mělo, nemizí. To spíše čekají na svoji chvíli. Stabilní prostředí a empatie blízkých lidí z okolí jsou pro zdárný vývoj osobnosti potřeba ještě dlouho po té, co první léta života minula.

K psychoanalýze se hlásí i britská psycholožka rakouského původu Melanie Kleinová (1882–1960). I ona vnímá interakci mezi já a vnitřními i vnějšími objekty za mimořádně důležitý předpoklad psychického zdraví. Uvažuje o nevědomých fantaziích zkreslujících vnímání vnějšího objektu, jímž je blízký

člověk. To, jak vnímáme „vnější objekt“, nebývá v plném souladu s realitou. Podstatnou roli zde hrají různé nevědomé fantazie. Ty jsou do vnějšího objektu promítány.

Všeobecně je známo, že rodiče některých živočichů jsou schopni rozžvýkat či jinak připravit potravu pro své děti. Při velkém zjednodušení to může být modelem pro spolupráci harmonicky rozvinuté matky a malého dítěte. Jeho psychické napětí, úzkost a bolest jako by matka přejala, nevědomky zpracovala a posléze je dítěti dokázala určitým způsobem vrátit. To již ovšem v přijatelné podobě. Ve vztahu k dítěti to připomíná rčení „co tě nezabije, to tě posílí“. Matka zajistila, aby jí upravená „potrava“ nebyla toxická.

Výrazně psychoanalytická orientace autorky je zřejmá i v tom, že přijímá Sigmundem Freudem (1856–1939) popisovaný koncept pudu smrti. Dynamika lidského já se mimo jiné projevuje stálým napětím mezi pudem smrti a destrukce a tendencí ega podržet si dobré objekty. Tento konflikt je doprovázen výraznou úzkostí. Snížení této úzkosti je jednou se známek zdravého vývoje osobnosti a lidské zralosti. Přesto však existuje určitá míra ambivalence. Na jedné straně „přitažlivost destrukce“ a na straně druhé obavy z ní. Zdá se, jako by si člověk, nedosahující optimální míry zralosti, občas potřeboval otestovat, kam až může zajít aniž by obrazně řečeno tvrdě narazil. Obdobné „testování“ se děje i mezi velmi blízkými lidmi. Matka a dcera nejsou výjimkou.

2

Úseky častých nehod

Některé osobnostní konstelace výrazně komplikují vztahy mezi matkou a dcerou. Snad nejproblematičtější bývá komplex příznaků, který bývá označován jako osobnost narcistická až histrionská. Neméně, byť jinak problematická, je osobnost (sub)depressivní. Výčet možných komplikací, které někdy připomínají dopad „kosa na kámen“, je ale bohatší než výše uvedené.

V antické mytologii byl Narkissos krásný mladý muž vyhýbající se lásce. Mimo jiné odmítl i námluvy nymfy Echó. Nakonec se zamiloval do vlastního obrazu spatřeného ve studánce. Láska to byla marná. Když to pochopil zemřel. Jeho tělo bylo proměněno v květinu nazvanou po něm – Narcis. Báj mnohokrát inspirovala výtvarné umělce. Ovlivnila i S. Freuda, který pro erotické obrácení k vlastnímu tělu užíval pojem narcismus. V roce 1914 publikoval článek „O narcismu“. Ono erotické obrácení k vlastnímu tělu popisuje tak, jako by si postižený bral určité množství libida (ve smyslu vydávané energie) od objektu k sobě nazpátek. Libidózní obsazení vlastního já je považováno za narcismus. Ten vede k zaujetí sebou samotným. Narcis touží po tom být uctíván, obdivován. Chce být považován za výraznou osobnost. Pokud narcistní člověk druhého miluje, tak si jej zároveň přivlastňuje.

Podobné „přivlastnění“ k lidskému zraní patří. Problémy nastanou, pokud tento přivlastňující akt neskončí včas.

Heinz Kohut na počátku sedmdesátých let minulého století varuje před moralistním hodnocením narcismu. Vnímá ho jako záležitost blízkou neuróze a tzv. hraničním stavům mezi normou a patologií. Nejde zde výlučně o „očarování sebou samým“. Je to spíše jakýsi akt sebeobranu – reakce na psychická zranění. V jejich důsledku nastane určité zastavení vývoje. Osobnost jako by setrvala na nižší úrovni. Zastavení souvisí se selháním matky příliš zaměřené na sebe sama. Sebezahlcení je tak velké, že zabraňuje zpracování a následnému předání zkušeností dítěti. Zda jde i o váš problém, si můžete ověřit níže.

Test: Ach ty jsi úžasná!!!

Na otázky odpovězte ano (souhlasím), eventuálně ne (nesouhlasím) tak, aby odpovědi vystihovaly vaše sebehodnocení. Počet odpovědí ano sečtete.

1. Máte pocit, že jste mimořádně výkonní a schopni zvládnout vše, pro co se rozhodnete?
2. Občas se zabýváte fantaziemi, tzv. sníte o svých úspěších, moci, síle, kráse, vtipu, úspěchu?
3. Považujete se za natolik výjimečnou osobnost, že vás to předurčuje k tomu, že vás pochopí zase jen mimořádní lidé?
4. Lidé by s vámi měli jednat s obdivem?
5. Očekáváte, že vám lidé budou vycházet ve všem vstříc, protože jste natolik mimořádná osobnost, že si to zasloužíte?
6. Pokud jde o vaše cíle a nejde-li to jinak, pak jednáte dle rčení „účel svěť prostředky“?
7. Potřebami a přáními druhých lidí se příliš nezabýváte. Hlavní je pro vás vlastní cíl a vize.
8. Druzí lidé vám dosti často závidí?
9. S lidmi, kteří nemají patričnou úroveň, se nemá smysl bavit?

Vykřičníky v titulku testu chtějí především zdůraznit kolorit jakési grandióznosti narcismu.

Co souhlas s položkou, to připsání si chování, které je krokem k narcismu. O poruše osobnosti jako takové by bylo možno uvažovat v případě výskytu alespoň pěti z devíti příznaků.

Dotazník byl sestaven z diagnostických kritérií narcistické poruchy osobnosti v rámci platné klasifikace chorob. Tato kritéria uvedu dále. To pro případ, že čtenář propadne pokušení hodnotit někoho jiného než sebe.

Vyhodnocení

1. Velikášský pocit vlastního významu (pacient přeceňuje vlastní výkony a schopnosti).
2. Zaujetí fantaziemi o své kráse, vtipu, ideální lásce, moci a síle, o svém neomezeném úspěchu.
3. Víra, že osobní jedinečnost pacienta ho předurčuje ke kontaktu a k porozumění pouze s lidmi (institucemi), které mají výjimečný status.
4. Vyžadování přehnaného obdivu.
5. Pocit nepřiměřené oprávněnosti kompetence. Pacient bezdůvodně očekává zvláště výhodné jednání a zacházení s ním nebo automatické uspokojování vlastních potřeb.
6. Pacient vykořisťuje druhé, aby tak dosáhl svých osobních cílů.
7. Nedostatek empatie (neumí rozpoznat rozdíl mezi vlastními city a city druhých).
8. Častá žárlivost na druhé nebo víra, že druzí závidí pacientovi.
9. Arogance nebo nadutost v postojích či v chování.

Tak, jak již výše uvedeno, nadpoloviční souhlas znamená patřičnou diagnózu.

! Pozor – narcismus nevyvolává pocity štěstí. Mnohdy naopak spíše pocity tísně a nepohody.

Někdy se hovoří o „přecitlivělém“ narcismu grandiózního, královského typu. Takový člověk se pochopitelně cítí ohrožován, pokud se mu nedostává pat-